

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

KÛFELİ TÂBÎ ABİDE ES-SELMÂNÎ VE HADİŞÇİLİĞİ

THE FOLLOWER FROM KUFA ABİDA AL-SALMÂNÎ AND HIS HADİTHOLOGY

Mehmet AYHAN

Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Kocaeli/Türkiye,
muhayhan02@gmail.com | ayhan.mehmet@kocaeli.edu.tr |
orcid.org/0000-0003-1836-7807

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26 Kasım 2021 / 26 November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 16 Aralık 2021 / 16 Aralık 2021

Yayın Tarihi / Published: 15 Ocak 2022 / 15 January 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Bahar 2022/ January – Spring 2022

Cilt / Volume: 8, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 240-260.

Cite as / Atıf: Ayhan, Mehmet. “Kûfeli Tâbî Abide es-Selmânî ve Hadisçiliği [The Follower from Kufa Abida al-Salmânî and His Hadithology]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 8/1 (Ocak/January 2022), 240-260.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan / Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Öz: Tâbiîn dönemi Kûfe mektebinin önde gelen isimlerinden biri kabul edilen Abîde es-Selmânî (öl. 72/691) fıkıh ilmindeki birikimi yanında hadis rivâyetinde de önemli bir konuma sahiptir. Özellikle İbn Mes'ûd (öl. 32/652) ve Hz. Ali (öl. 40/661) ile uzun süre beraber olmuş, Hz. Ali ile birlikte savaşlara katılmış, Kûfe'de kadılık yapmış, Hz. Ali ve Hz. Ömer'le (öl. 23/644) fikir alışverişinde bulunmuştur. Aralarında Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Zübeyr'in (öl. 73/692) bulunduğu bir grup ashaptan hadis almış, kendisinden de İbn Sîrîn (öl. 110/729), Âmir eş-Şa'bî (öl. 104/722), Ebû İshâk es-Sebî'î (öl. 127/745), İbrahim en-Nehâî (öl. 96/714), Abdullah b. Seleme el-Murâdî (öl. ?), Saîd b. Ebû Hind (öl. 105/724) gibi meşhur muhaddisler hadis nakletmiştir. Hadis tarihinde hadis yazımına karşı çıkanlar arasında zikredilen Abîde'nin rivâyet ve fetvalarının akranı olan diğer râviler kadar kaynaklara intikal etmemesi, yazıya karşı duruşundan kaynaklanmış olmalıdır. Keza rivâyetlerinin az oluşu, kadılık yapmasına ve daha çok fikhî meselelerle ilgilenmesine bağlanabilir. Abîde'nin görüş ve rivâyetleri çoğunlukla onun en önemli öğrencilerinden olan İbn Sîrîn tarafından kaynaklara intikal ettirilmiştir. Bu anlamda Abîde'nin ilmi mirası, ders halkası olarak Kûfe'de değil, Basra'da sürdürülmüştür. Nitekim isnadlarda da bu durum açıkça görülmektedir. Abîde es-Selmânî, tâbiînin önde gelen isimlerinden biri olmasına rağmen hakkındaki çalışmalar oldukça sınırlıdır. Fakihliği ile ilgili bazı çalışmalar bulunuyorsa da hadisçiliğiyle ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmamız, ismi en sahih isnadlar içerisinde zikredilen Abîde es-Selmânî'nin hadisçilik yönü ve hadis tarihi bakımından önemi hakkında tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışma yapılırken konuyla ilgili hadis, tarih ve tabakât gibi temel kaynaklar taranıp elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak tahlil edilerek çeşitli sonuçlar çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Fıkıh, Re'y, Abîde es-Selmânî, Rivâyet.

Abstract: 'Abîda al-Salmânî (d. 72/691), who is accepted as one of the prominent names of the school of Kufa in the era of the Successors, has an important status in narration of ḥadīth, besides his build-up in islamic law. Most particularly he accompanied with Ibn Mas'ūd (d. 32/652) and His Holiness 'Alī (d. 40/661) for along time and engaged with war with His Holiness 'Alī and executed functions of Qāḍī in Kufa and exchanged views with His Holiness 'Alī and His Holiness 'Umar (d. 23/644). He took ḥadīth from a group of the Companions including, His Holiness 'Umar, His Holiness 'Alī, 'Abdallāh b. Mas'ūd, 'Abdallāh b. Zubayr (d. 73/692). Famous ḥadīth scholars such as Ibn Sîrîn (d. 110/729), 'Âmir al- Sh'abî (d. 104/722), abu Ishâq al- Sabî'î (d. 127/745), Ibrâhîm al- Nakha'î (öl. 96/714), 'Abdallāh b. Salama al-Murâdî (d. ?), Sa'îd b. abu Hind (d. 105/724) transmitted hadiths from him. The reason narrations and fatwās of 'Abîda, whose name was cited among the ones who opposed to the writing of ḥadīths in ḥadīth history, were not on the resources as much as other narrators' were, is originated from his attitude towards the writing. Then again, the thing that his lack of narration can be attached to his execution of Qāḍī and more of his interest in the issues of islamic law. 'Abîda's views and narrations were mostly recorded to resources by Ibn Sîrîn, who is the one of the most important student of 'Abîda. In this sense, 'Abîda's scientific legacy maintained, as a lecture ring, in Basra not in Kufa. Thus this case can be clearly seen with the isnāds. Although 'Abîda al-Salmânî is one of the prominent names of the Successors, there are limited studies about him. Yet there are some researches related to 'Abîda's canonist side, there aren't any work related to his ḥadīthologist side. Our study aims to determine 'Abîda al-Salmânî's ḥadīthology and his importance in ḥadīth history, whose name mentioned among the most authentic chain of narration. During the study, basic resources, such as ḥadīth, history, ṭabaqāt, were scanned and acquired data were analyzed comparatively and were drawn various results.

Keywords: Ḥadīth, Islamic Law, Ra'y, 'Abîda al-Salmânî, Narration.

Extended Abstract

His full title is Abū Muslim ‘Abīda b. ‘Amr (Qays) al-Salmānī al-Murādī al-Kūfī. He became muslim during the conquest of Makkah in Yemen, two years before the passing away of the Messenger of Allah.

‘Abīda al-Salmānī (d.72/691), who is accepted as one of the prominent names of the school of Kufa in the era of the Successors, has an important status in narration of ḥadīth, besides his build-up in islamic law. Most particularly he accompanied with Ibn Mas‘ūd (d. 32/652) and His Holiness ‘Alī (d. 40/661) for along time and engaged with war with His Holiness ‘Alī and executed functions of Qāḍī in Kufa and exchanged views with His Holiness ‘Alī and His Holiness ‘Umar (d. 23/644). He took ḥadīth from a group of the Companions including, His Holiness ‘Umar, His Holiness ‘Alī, ‘Abdallāh b. Mas‘ūd, ‘Abdallāh b. Zubayr (d. 73/692). Famous ḥadīth scholars such as Ibn Sīrīn (d. 110/729), ‘Āmir al- Sh‘abī (d. 104/722), abu Ishāq al- Sabī‘ī (d. 127/745), Ibrāhīm al- Nakha‘ī (öl. 96/714), ‘Abdallāh b. Salama al- Murādī (d. ?), Sa‘īd b. abu Hind (d. 105/724) transmitted hadiths from him. It is known that when ‘Abīda, who is dilligent in following the Prophetic tradition, encountered a problem, first he consulted to Qur‘ān then the tradition and then the practice of the Companions and he passed the judgement by using the analogy and other evidences if required. It is reported that if there was a revealed text on a subject, he avoided using ra’y and analogy and practised with the revealed text preferably. Also reported that when he met an execution which didn’t belong to prophetic tradition, he reacted immediately.

Although ‘Abīda’s name mentioned in ḥadīth history among the ones who opposed to writing of the tradition, he wrote and recorded ḥadīths. It is known that ‘Abīda had a book, which we don’t have any knowledge of its content and classification as we didn’t received it, and he had destroyed it before he deceased. ‘Abīda authorized writing with the purpose of memorizing them but he objected writing of the ḥadīths as a habit. His narrations and fatwās weren’t referred to sources as much as other transmitters’ were, who are his contemporaries, this may arise from his stance against the writing. While there are reports in the resources that His Holiness ‘Alī administered an oath to confirm the accuration of the ḥadīth, ‘Abīda al-Salmānī made His Holiness ‘Alī swear for his transmission of a ḥadīth. This affair, which mentioned in many resources, happened after the war with Khārijīs. If we look this affair from the pointview of ḥadīth history, His Holiness ‘Alī claimed for an oath from his collocutor for the confirmation of ḥadīth as well as he was asked for an oath concerning that he had heard the ḥadīth from the Holy Prophet. Besides, it is understood that the practice of the administration of an oath for hearing the ḥadīth, continued in the Followers era although it was not a common and a general technic.

Views and narrations of ‘Abīda, who takes place more of in complations arranged by categories, were conveyed to sources mostly by his most significant student Ibn Sīrīn. In this sense, his scientific legacy maintained in Kūfa not in Basra as a lecture ring. Thus, this case is clearly seen in the chains.

Among ‘Abīda al-Salmānī’s chains, Kūfa originated ones have an important place particularly. His being among Ibn Mas‘ūd’s distinguished students in his lecture ring and his long relationship with His Holiness ‘Alī brought him a privileged position in the chains.

In sources of Principles of Ḥadīth, sometimes ‘Abīda al-Salmānī is cited among the finest isnāds absolutely and sometimes is recorded among the most authentic chain of narration which reaches to His Holiness ‘Alī. Variant of Ibn Sīrīn→ ‘Abīda al-Salmānī → ‘Alī b. Abū Ṭālib is mentioned as the finest isnād in the sources.

On the other hand, although variant of Ibn Sīrīn→ ‘Abīda al-Salmānī → ‘Alī b. Abū Ṭālib is the finest isnād, narrations received by that chain are few in number. The lack of his transmission may be due to his execution of Qāḍī and his more of an interest of the issues of islamic law.

On the other part, one of the important case of the chain before mentioned is whether the information ascribe to His Holiness ‘Alī is reliable. From the earliest times, the authenticity of the views belong to His Holiness ‘Alī has been a matter of a debate. The radical groups of Shi’a attributed many views, which didn’t belong to His Holiness ‘Alī, to His Holiness ‘Alī by virtue of sectarian

bigotry and this way many fabricated narration emerged. Hereby, authentic transmissions pertain to His Holiness 'Alī decreased, only narrations which were received from certain variants were given credit. One of those variants pertain to 'Abīda al-Salmānī. His Holiness 'Alī's opinions, which relate to tafsīr and other subjects, were carried by means of him in most authentic way. Emergence of His Holiness 'Alī's narration of tafsīr and other subjects by comparing them to Shi'te sources, becomes more of an issue. So this will ensue the opportunity of the comparison of Shi'te literature and Sunnite literature specific to 'Abīda.

Also, 'Abīda's narrations were transferred to next generations by İbrahim al- Nakha'ī, who is one of the important names of school of Kūfa, and 'Āmir al- Sha'bī, whos is one of the prominent figures of Ahl al-Ḥadīth and Abū Ishāḳ al- Şābī'. All of 'Abīda's narrations should be determined and analyzed so as to prove his status in the chains of Kūfā. This evaluation would contribute to the clarification of the web of chain of Kūfā region in the Followers era.

The studies about 'Abīda al-Salmānī are quite limited. Yet there are some researches related to 'Abīda's canonist side, there aren't any work related to his ḥadīthologist side. Our study aims to determine 'Abīda al-Salmānī's ḥadīthology and his importance in ḥadīth history, whose name mentioned among the most authentic chain of narration. During the study, basic resources, such as ḥadīth, history, ṭabaqāt, were scanned and acquired data were analyzed comparatively and were drawn various results.

Giriş

Hicri 1. Asır, İslamî ilimlerin teşekkülünde önemli bir yere sahiptir. Bu teşekkül sürecinde farklı şehirlerde oluşturulan ilim halkaları, özellikle iki merkezde belirgin olarak kendini hissettirmiştir. Daha sonra Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis diye iki ekol haline evrilecek bu halkaların ev sahipliğini, dâru's-sünne olarak bilinen Medine ve re'y yurdu olarak bilinen Kûfe şehri yapmıştır.

Hz. Ömer (öl. 23/644) döneminde ordugâh olarak inşa edilen Kûfe, Ehl-i Re'y'e mensup âlimleri barındırma özelliği ile ön plana çıkmıştır. Sünnet yurdu Medine'nin aksine farklı kültür ve inançlara ev sahipliği yapan Kûfe, tarih boyunca çalkantılı olaylara şahit olmuştur. Müslümanların karşılaştıkları çeşitli kültür, soru ve sorunlar yeni dinamikleri beraberinde getirmişti. Bu dinamikler Kitap ve Sünnetin yanında içtihat yapmayı zorunlu kılmaktaydı. Kûfe mektebi olarak adlandırılan ve daha sonra Ehl-i Re'y olarak sistemleşecek olan bu mektebin öne çıkan hususiyeti, Kitap ve Sünnetin yanında ihtiyaç anında re'ye başvurması idi.¹ Kurucusu ve muallimi Hz. Ömer olan Kûfe mektebinin en önemli unsuru Abdullah b. Mes'ûd ve onun ashâbı idi.² Aralarında Alkame b. Kays (öl. 62/682), Esved b. Yezîd (öl. 75/694) ve Mesrûk (öl. 63/683 (?)) gibi önemli fakihlerin bulunduğu İbn Mes'ûd'un (öl. 32/652) ashâbından ve Kûfe mektebinin önemli şahsiyetlerinden birisi de Abîde es-Selmânî'dir.

Tâbiîn dönemi Kûfe mektebinin³ öncü isimlerinden olan Abîde es-Selmânî ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Kûfe ilim ekolünün ilk altı öğrencisi arasında zikredilen⁴ Abîde'nin fikhî yönü ile ilgili bazı çalışmalar⁵ bulunuyorsa da hadisçiliğiyle ilgili görebildiğimiz kadarıyla bir araştırma yapılmamıştır.⁶ Makalemiz, ismi en sahih isnad zincirleri içerisinde zikredilen Abîde es-Selmânî'nin hadisçi yönünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Abîde es-Selmânî'nin Hayatı

Tam ismi Ebû Müslim⁷ Abîde b. Amr (Kays) es-Selmânî el-Murâdî el-Kûfî'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Resûlullah'ın (s.a.s.) âhirete irtihalinden iki sene önce Mekke'nin fethi esnasında Yemen'de Müslüman olmuş fakat Hz. Peygamber'i görememiştir. Dolayısıyla bir

¹ Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizî's-şahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1/57.

² İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1/57 vd.

³ Kûfe mektebinin özellikleri ve öncüleri için bk. İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1/57 vd.

⁴ İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizî's-sahâbe*, 1/58.

⁵ Hüseyin Okur, "Ehl-i Rey'in İlk Temsilcilerinden: Abîde Es-Selmânî ve Fıkıhçılığı", *12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi*, (ts.), 1390-1405.

⁶ İnternet ortamında yaptığımız taramalar esnasında Abîde es-Selmânî'nin tefsirle ilgili görüşleriyle ilgili Suudi Arabistan'da yapılmış bir yüksek lisans tezi tespit ettik. bk. Eymân bintü Abdurrahmân ez-Zûman, *Akavâlu Abîde es-Selmânî fî'l-tefsîr* (Cami'atu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Külliyyetü Usûlid-'d-dîn, Yüksek Lisans Tezi, 1434).

⁷ Künyesinin Ebû Amr olduğu da söylenmiştir. Bilgi için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 12/422.

muhadramdır.⁸ Tâbiûnin büyüklerinden olan Abîde, Yemen asıllı Murad kabilesinin Selmân boyuna nispetle es-Selmânî diye anılmıştır.⁹ Abîde es-Selmânî Müslüman olmadan önce de toplumda saygın bir konuma sahip olmuştur.¹⁰

Bir gözünün görmediği belirtilen¹¹ Abîde es-Selmânî, Hz. Ali'yle (öl. 40/661) birlikte Hâricîlerle yapılan savaşlara katılmıştır. Vefat tarihiyle ilgili ihtilaflar olsa da genel kabul onun 72/691 yılında vefat ettiği'dir.¹² Vasiyeti gereği cenaze namazını Esved b. Yezîd kıldırılmıştır.¹³

2. İlmî Şahsiyeti

Abîde es-Selmânî'nin ilmî şahsiyetini anlamak için onun yetiştiği ilmî ortamı yakından tanımakta fayda vardır. Müslüman olmadan önce kavminin önde gelenlerinden biri olan¹⁴ Abîde, Hz. Ömer döneminde Medine'ye gelmiş ve daha sonra hayatının kalan kısmını geçireceği Kûfe'ye yerleşmiştir.

Fetih hareketlerinden sonra inşa edilen Kûfe şehri ve mektebinin kurulmasında Hz. Ömer başta olmak üzere, Abdullah b. Mes'ûd ve onun öğrencilerinin büyük katkıları olmuştur.¹⁵ Fetihlerle genişleyen İslam toplumuna başta Kur'ân olmak üzere dinî ilimlerin öğretilmesi zarureti ortaya çıkınca Hz. Ömer, ashâbın önde gelen fakihlerinden İbn Mes'ûd'u Kûfe'ye göndermiştir.¹⁶ İbn Mes'ûd birçok öğrenci yetiştirmiş ve fıkıh ilminin teşekkülünde önemli hizmetler görmüştür.¹⁷

Kûfe mektebinin kurucularından olan Abdullah b. Mes'ûd'un önde gelen talebelerinden birisi de Abîde'dir. O İbn Mes'ûd'dan hadis, fıkıh ve kıraat öğrenmiştir. Zamanla hocası İbn Mes'ûd'un ilim anlayışını devam ettiren Abîde, hocasının fetva usulüyle fetva veren ve onun kıraatıyla okuyan seçkin kişiler arasında sayılmıştır.¹⁸

İbrahim en-Nehâî (öl. 96/714), İbn Mes'ûd'un altı seçkin ashâbı içinde Abîde es-Selmânî'ye de yer vermiş¹⁹ ve onun her perşembe günü İbn Mes'ûd'a geldiğini ve katılmadığı

⁸ Ebû Bekr Ahmed Züheyr b Harb İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir* (Kahire: el-Fârûkî'l-Hadîse), 5/134; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/422; Şemsüddîn Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed b. ez-Zehbî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/40-41.

⁹ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir*, 5/134; Zehbî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/40-41.

¹⁰ Ebû Bekr b. Abdullah İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Dâru'l-kible, ts.), 13/591.

¹¹ Ebû Abdullah Muhammed b Sa'd b. Menî İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. 'Alî Muḥammed 'Omer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421), 8/214.

¹² Zehbî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/41; Ebu's-Safâ Halîl b. İzziddîn es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Beyrût: 1420), 19/287.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/215.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/213.

¹⁵ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1/57 vd.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/130.

¹⁷ Ebû'l-Ḥasan 'Alî b. 'Abdullâh el-Başrî Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, thk. Muḥammed Muştafâ el-'A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980), 42, 43.

¹⁸ Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, 42.

¹⁹ Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, 43.

derslerde kaçırdığı bilgileri kendisine sorduğunu bildirmiştir.²⁰ İbn Mes'ûd'un talebelerinin öncelik sırası tartışmalıdır. Bazı âlimler Abîde'yi birinci sırada zikrederken bazıları Alkame'yi ilk sıraya yerleştirmişlerdir. Öncelik sırası değişse de İbn Mes'ûd'un seçkin ashâbı arasında Abîde'nin bulunduğu şüphe yoktur.²¹ İbn Mes'ûd'un önde gelen öğrencileri, onun mezhebini, fetva usulünü, kıraatini ve rivâyetlerini yazma ve aktarma hususunda büyük çaba sarf etmişlerdir. Nitekim İbn Cerîr Taberî (öl. 310/923), "İbn Mes'ûd kadar hiç kimsenin öğrencileri, hocalarının fikhî görüşlerini ve fetvalarını yazıya geçirmemiştir"²² diyerek bu hususa işaret etmiştir.

Öte yandan Hz. Ali Kûfe'ye geldiğinde Abîde es-Selmânî ve Hâris b. Ezma'ın (öl. 60/680) ilme olan iştîyak ve gayretlerini takdir etmiş ve: "Ey Kûfeliler! (Abîde) Selmânî ve (Hâris) Hemdânî gibi gayret göstermekten aciz misiniz?"²³ demiştir. Hz. Ali'nin en önemli râvilerinden birisi hiç şüphesiz Abîde'dir. Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), Ehl-i Hadisin Hz. Ali'ye ait hadis ve fetvaları, ancak onun ehl-i beytinin yanında İbn Mes'ûd'un ashâbından olan Abîde es-Selmânî, Şüreyh ve Ebû Vâil (öl. 82/701) gibi kimselerden aldıklarını ifade etmiştir.²⁴ İbn Kesîr (öl. 774/1373) de Abîde'yi Hz. Ali'nin ashâbı içerisindeki en güvenilir râviler arasında zikretmiştir.²⁵

Görüldüğü üzere Abîde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müçtehit sahâbîlerinden kabul edilen Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali'nin ilmini²⁶ kendinde toplamış, özellikle Hz. Ali ve Hz. Ömer'le²⁷ (r.a.) istişarelerde bulunmuştur. Bütün bunlar onun ilmî birikimini ve yetkinliğini gösteren önemli bilgilerdir.

Abîde es-Selmânî'nin birçok ilim dalında otorite olmasına rağmen bilgi sahibi olmadığı konulardaki soruları cevaplamaktan kaçındığı²⁸ ve takva konusunda insanların en önde gelenlerinden olduğu nakledilmektedir.²⁹ Cerh ve ta'dîl ulemâsı Abîde es-Selmânî'nin sika olduğu hususunda müttefiktir. İclî (öl. 261/875) onun faziletiyle tanınmış bir zat olduğunu

²⁰ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *es-Sünen* (Dâru'l-Muğnî: 1412), 1/146 (547).

²¹ İbn Mes'ûd'un talebelerinin sıralamasıyla ilgili bilgi için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/422.

²² Muhammed b. Ebi Bekr Şemsuddîn İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmu'l-Muvakkı'în an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed 'Abdusaelâm İbrahim (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411), 16.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1421, 8/214.

²⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmu'l-Muvakkı'în*, 1/17.

²⁵ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dâru'l-Fikr: 1986), 6/84-85.

²⁶ Ashâbın önde gelen ilim sahipleriyle ilgili bilgi için bk. Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, 42.

²⁷ Hz. Ömer'in Abîde'ye bir kişiye ne kadar bağış yapılması gerektiğiyle ilgili bir sorusu için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 17/477 (33543).

²⁸ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/136.

²⁹ Ebu'l-Hasen Ahmed b. 'Abdullâh el-Kûfi el-İclî, *es-Sıkkât*, thk. 'Abdulalîm 'Abdulazîm el-Bestevî (Medine, 1405), 2/124.

ifade etmiş,³⁰ İbn Hacer (öl. 852/1449) de Abîde'nin sika³¹ ve sebt³² olduğunu belirtmiştir. Kaynaklarda Abîde es-Selmânî hakkında herhangi bir tenkit ifadesine rastlanmamıştır.

2.1. Hocaları

Abîde'nin rivâyette bulunduğu sahâbîler Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, Hz. Ali, ve İbnü'z-Zübeyr'dir (öl. 73/692). Hz. Ebû Bekir'den rivâyetleri varsa da bunlar mürseldir.³³ Zira Abîde'nin Medine'ye gelişi Hz. Ömer zamanına rastlar. Bu sahâbîler dışında başka sahâbî veya tabiînden rivâyette bulunduğu dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Abîde'nin Kûfe gibi ilim merkezi olan bir yerde yaşamasına rağmen çok az kişiden rivâyette bulunmasının nedeni kadılık yapması veya yazıya karşı sergilediği olumsuz tutum³⁴ nedeniyle hakkındaki bilgilerin aktarılamaması olabilir.

Abîde en çok Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan rivâyette bulunmuştur. Hz. Ömer'den de istifade etmiş ve ondan özellikle fıkıhla ilgili rivâyetlerde bulunmuştur.³⁵

2.2. Talebeleri

Abîde es-Selmânî'nin birçok talebesi olmuştur. Kadılık yapması, ilim halkasına sahip olması ve ashâbın ictihad ve rivâyetlerine vukufiyeti Abîde'ye olan rağbeti artırmıştır. Tabakat kitaplarında zikredilen meşhur talebeleri İbn Sîrîn, Şa'bî, Ebû İshâk es-Sebî'î, İbrahim en-Neha'î, Abdullah b. Seleme el-Murâdî (öl. ?), Saîd b. Ebû Hind (öl. 105/724) ve Nu'mân b. Kays (öl. ?)³⁶ dışında birçok talebesi daha bulunmaktadır. Kaynaklardan tespit ettiğimiz diğer talebeleri ise şunlardır: Ebû Vâil³⁷, Amr b. Seleme el-Hemdânî (öl. 85/704)³⁸, Ebu'n-Nu'mân b. Kays³⁹, Müleyke (Nu'mân b. Kays'ın teyzesi) (öl. ?)⁴⁰, Müseyyeb b. Râfi' (öl. 105/724)⁴¹ ve Ebu'l-Bahterî (öl. 82/701).⁴²

2.3. Ders Halkası

³⁰ İclî, *es-Sîkât*, 2/124.

³¹ Ebu'l-Fađl Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü'r-Tehtîb* (Haleb: Dârü'r-Reşid, 1988), 379.

³² Şemsüddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Siyeru alâmi'n-nubelâ'* (Mu'essesetu'r-Risale, 1405), 4/40.

³³ Hz. Ebû Bekir'in aştaptan iki kişiye arazi tahsisi ve yazılı belge vermesi ile ilgili rivâyet için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 17/535 (33706).

³⁴ Abîde'nin konuyla ilgili görüşleri Hadislerin Yazılması Konusuna Bakışı başlığı altında ele alınacaktır.

³⁵ Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Muşannef* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403), 1 /337 (1307), 10/261 (19043); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 14/29 (27263), 17/477 (33543).

³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/ 213-215; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/422; Zehbî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/41; Zehbî, *Siyeru alâmi'n-nubelâ'*, 4/40.

³⁷ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 1 /337 (1307).

³⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 14/29 (27263).

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/215.

⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 7/519 (12276).

⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 8/743 (15896).

⁴² Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ* (Beyrut, 1424), 10/65 (19877).

Abîde es-Selmânî Kûfe’de ders halkası bulunan şahsiyetlerden biriydi. Mescitte ders halkasında oturur ve kendisine yöneltilen sorulara cevap verirdi.⁴³ Onun halkası, öncelikle hâkimlik vazifesinden dolayı fikhî soruların ağırlıkta olduğu bir ders halkası olmakla birlikte gerek kadılık görevi sırasında gerekse görev sonrası zamanlarda hadis rivâyetinde de bulunurdu.

Abîde es-Selmânî’nin kendi ilim halkasında hadis nakletmesi sistemli bir hadis rivâyeti olarak değerlendirilmemelidir. Hadislerin sistemli bir şekilde rivâyeti tedvin faaliyetinden sonra sadece hadis nakletmek için kurulan halkalarda yapılmaktaydı. Abîde’nin rivâyeti ise tedvin öncesi rivâyet şekillerinden yarı sistemli hadis rivâyetine girmektedir. Hadislerin tedvin edilmesi sonrası sistemleşen hadis rivâyetine karşın hadislerin bir sebebe ve ihtiyaca binaen aktarılması iki rivâyet tarzı arasındaki en önemli fark olarak söylenebilir.⁴⁴ Abîde, kuruluş amacı fetva ağırlıklı olan halkasında bir sebebe veya ihtiyaca binaen hadis nakletmiştir. Misal olarak orta namazla ilgili şu rivâyeti zikredebiliriz. İbn Sîrîn şöyle nakletmektedir:

“Abîde’ye orta namazın hangisi olduğunu sordum. O, ikindi namazıdır, dedi.”⁴⁵

Abîde es-Selmânî mescid haricinde de tedris faaliyetini sürdürür ayrıca evinin kapısında halkın sorularını cevaplandırır.⁴⁶ Keza o, resmi hâkimlik görevi bittikten sonra da halkasına gelip soru soranlara cevap verirdi. Ancak önemli hususlarda yöneticinin izin ve bilgisinin olmasını şart koşardı.⁴⁷ Bu şartı, yargılama hususunda karmaşaya meydan vermemek ve kamu düzenini sağlamak maksadıyla koymuş olmalıdır. Nitekim İbn Sîrîn, Abîde’nin bu tavırını, yöneticilerin bu tür konuların çözümünde hâkimlerden ve başkalarından daha öncelikli olmasına bağlamıştır.⁴⁸

Abîde es-Selmânî’nin tedris faaliyetinin sadece Kûfe şehriyle sınırlı olmadığı, onun gittiği yerlerde bunu tesis ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Onun tedriste bulunduğu yerlerden biri de Medâin’dir. Hatîb el-Bağdâdî’nin kaydettiğine göre Basra’nın fakih ve zahitlerinden olan İbn Sîrîn (öl. 110/729) hocası Abîde’den ilim almak için Medâin’e gitmiş ve onunla uzun süre birlikte olmuştur. İbn Sîrîn’in naklettiğine göre Medâin’de iken bir gün hocasıyla birlikte öğle namazını kılıp yemek yemişler sonra Abîde hadis rivâyetine başlamış ve bu meclis ikindiye kadar devam etmiştir.⁴⁹ Abîde’nin ikindi vaktine kadar hadis rivâyet etmesi, onun hadis bilgisini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Hz. Ali’nin hilafetinden sonra Abîde’nin kadı olarak görev yaptığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Abîde es-Selmânî’nin kadılık vazifesi sona ermiş de olsa, onun

⁴³ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 5/136.

⁴⁴ Bekir Kuzudişli, *Hadis Rivâyetinde Bağlam Sebebi İradî’l-Hadis* (Klasik, 2020), 43.

⁴⁵ Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 1/577 (2196). Orta namazın ikindi namazı olduğuna dair İbn Sîrîn→Abîde→Hz. Ali kanalıyla nakledilen başka bir merfû rivâyet için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 20/384 (37972).

⁴⁶ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 5/136.

⁴⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/214; İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 5/136.

⁴⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/214.

⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/283. İbn Sîrîn, bu mecliste namaz için tekrar abdest almadıklarını belirtmektedir. İbn Sîrîn’in anekdotu hadisenin fihi boyutuna işaret etmektedir. Benzer bir örnek için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/406 (549).

İlim halkasında hadis rivâyeti ve fikhî sorulara cevap vermesi kesintiye uğramamıştır. Kanaatimizce Abîde'nin Hz. Ali'nin şehit edildiği 40/661 yılından vefat ettiği 72/691 yılına kadar ders halkası devam etmiştir. Vefatı sırasında yanında talebelerinin hazır bulunması onun son ana kadar hadis rivâyeti ve ilimle meşgul olduğuna bir işaret olarak yorumlanabilir. Nitekim öğrencilerinin aktardığına göre Abîde, ölümünden çok kısa bir süre önce ehil olmayanların eline geçer endişesiyle hadislerinin yazılı olduğu kitabını imha etmiştir.⁵⁰ Abîde'nin görüş ve rivâyetleri kendisinden en çok istifade eden talebesi İbn Sîrîn tarafından Basra'daki hadis halkasında aktarılacak kaynaklara intikal etmiştir.⁵¹

3. Fikhî Yönü

Abîde'nin fikhî birikim noktasında tâbînin önde gelenlerinden olduğu bilinen bir husustur. O, kendisinde bulunan fikhî birikimini halkasında bulunanlara soru-cevap yöntemiyle aktarmış bunun yanında farklı yöntemler de kullanmıştır. Bunlardan birisi de uygulamalı fikhî öğretimi diyebileceğimiz bir yöntemdir. Nitekim İbn Ebû Şeybe'nin *Muşannef*'inde İsmail b. Uleyye → Eyyûb → İbn Sîrîn → Abîde tarikiyle kaydettiği bir haberde İbn Sîrîn hocasıyla ilgili bir hatırasını şöyle nakletmektedir:

“ Bir defasında Abîde'ye geldim. Bir koyun getirilmesini emretti. Koyun kesilip pişirildi. Ekmek, yoğurt ve yağ getirilmesini de istedi. Daha sonra hep birlikte yemek yedik. Yemekten sonra kalktı ve (yeni bir) abdest almadan namaz kıldı. Aslında kendisi abdestini yenilemeyi tercih ederdi. Ancak bana pişmiş etten dolayı abdest gerekmediğini göstermek için olsa gerek için bunu yapmadı.”⁵²

Abîde es-Selmânî hâkimlik konusunda mahir idi. Kûfe'de Kâdî Şüreyh'ten önce Hz. Ömer tarafından kadı olarak tayin edilen Abîde,⁵³ Hz. Ali döneminde de onunla birlikte görev yapmıştır.⁵⁴ Abîde'nin öğrencisi Şa'bî (öl. 104/722), “Şüreyh yargılama hukukunu en iyi bilen kişiydi. Abîde es-Selmânî de yargılama hukukunda Şüreyh'e denk idi⁵⁵” diyerek hüküm verme konusunda onun yüksek bir dereceye sahip olduğunu vurgulamıştır.

⁵⁰ İbn Sa'd, *eṭ-Tabakât*, 8/214; İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/140.

⁵¹ İbn Sîrîn'in ders halkasıyla ilgili bilgi için bk. Ömer Faruk Maden, *Hicrî II. Asır Ehl-i Hadîs halkaları (Basra Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 60 vd. Ancak burada İbn Sîrîn'in Abîde'yle olan münasebeti ve rivâyet sayısı ile ilgili bilgiler tashihe muhtaçtır. Maden'in, 'İbn Sîrîn'in hocası Abîde'den en çok rivâyet eden kimselerden olduğu bilgisinin taramadaki rivâyet sayılarıyla örtüşmediği ve ondan sadece 9 rivâyeti bulunduğu dair tespiti' Ahmed b. Hanbel'in *Müşned*'inin ilk 20 cildiyle sınırlı olsa da genel durum açısından isabetli değildir. Yaptığımız taramaya göre sadece İbn Sîrîn'in Abîde'den Abdürrezzâk'ın *el-Muşannef*'inde 80, İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'inde 59 ve *Müşned*'de 15 rivâyeti bulunmaktadır. Nitekim Maden'in kendisi de fikhî görüşleri içeren eserlerde yapılan taramaların daha net sonuçlar doğuracağı kanaatindedir. bk. Maden, *Hicrî II. Asır Ehl-i Hadîs halkaları (Basra Örneği)*, 63.

⁵² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/406 (549).

⁵³ Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 21/467.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *es-Sahîb*, thk. 'Izzuddîn Dalî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), "Fezâilu's-sahabe" 9; İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/141; Mansur Koçınkağ, "Hicrî İlk İki Asırda Irak'ta Görev Yapan Kadılar", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (31 Aralık 2017), 33.

⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/422.

Diğer taraftan Abîde sadece Kûfe şehrinin değil, Irak bölgesinin büyük fakih ve kurrâlarından kabul edilmiştir. İbn Abdilberr, onun İbn Mes'ûd'un ashabı içerisinde en ileri gelen fakihlerden olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Kâdî Şüreyh'in kendisine ferâizle (miras hukuku) ilgili meseleler geldiğinde çözümü için Abîde'ye yönlendirdiği belirtilmektedir.⁵⁷ Mirasla ilgili konularda tartışmasız otorite olan Abîde, kendisine gelen bazı sorulara "İsterseniz bu meselede size İbn Mes'ûd'un ferâiz hesaplaması yöntemiyle cevap vereyim"⁵⁸ dediği nakledilmektedir. Bu onun ferâiz konusunda ashâbın farklı içtihatlarına vakıf olduğunu göstermektedir. Nitekim Abîde Hz. Ömer'den mirasta dedenin konumu ve farklı durumlarda alacağı hisse oranıyla ilgili yüz mesele öğrendiğini aktarmıştır.⁵⁹ Ebû İshâk es-Seb'î (öl. 127/745), "Kûfe'de ferâiz ilmini Abîde'den ve Hâris el-A'ver'den (öl. 65/684) daha iyi bilen kimse yoktur,"⁶⁰ diyerek bu konudaki bilgisini takdir etmiştir.

Öte yandan Abîde ilmî yönü güçlü olduğu kadar şahsiyeti itibariyle de dirayetlidir. Nitekim bu özellikleri sayesinde kadılık yapmış, resmi görevi sona erdikten sonra da kendisine müracaatlar devam etmiştir. Keza o, doğru bildiğini savunmaktan geri durmayan bir kişiliğe de sahiptir. Karşısında Hz. Ali gibi ilimde otorite bir insan olsa da kendi fikirlerini söylemekten çekinmemiştir. Nitekim bir gün Hz. Ali Abîde'nin de bulunduğu topluluğa hitapta bulunmuş ve ümmü veledlerle (çocuk doğuran cariye) ilgili fikirlerini beyan ederek şöyle söylemişti:

"Ümmü veledlerin satılmamaları (azat edilmeleri) konusunda Hz. Ömer'le görüş birliğine varmıştık. Daha sonra ben onların satılabileceği kanaatine vardım. Bunun üzerine Abîde (kalkarak): 'Senin ve Hz. Ömer'in birlikte olduğu görüş senin tek başına vardığın görüşten bana daha sevimlidir', dedi... Bunun üzerine Hz. Ali güldü. (Onun bu kanaati hoşuna gitti.)"⁶¹

Fıkıh ve usûl kaynaklarında bu rivâyet icma'nın gerçekleşmesi⁶², icma'nın sona ermesi ve inkirazu'l-asr teorileri⁶³ kapsamında ele alınmaktadır.⁶⁴

Abîde Kûfe ekolünün önemli temsilcilerinden olmasına rağmen rivâyet ve fikhî görüşleri, çağdaşı olan âlimler kadar, sonraki nesillere aktarılamamıştır. Bunun en önemli sebebi hiç şüphesiz Abîde'nin kendi görüş ve rivâyetlerinin yazıya geçirilmesine müsaade etmemesidir. Bu sebeple fıkıh kitaplarında ve fıkıh baplarına göre tanzim edilmiş hadis şerh

⁵⁶ Ebû Ömer Yûsuf İbn Abdilberr el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî mâ'rifeti'l-aşhâb*, thk. 'Alî Muhammed Mu'avvið - 'Âdil 'Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 3/143.

⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 11/576 (23348).

⁵⁸ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/143. Abîde'nin miras taksiminde İbn Mes'ûd'un yöntemini kullandığına dair bir misal için bk. Abdürrezzâk, *Muşannef*, 10/270 (19071).

⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 16/287 (31915).

⁶⁰ Dârimî, 4/1921 (2969).

⁶¹ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 7/291 (13224). Aynı muhtevada bir rivâyet için bk. İbn Ebî Şeybe, *Muşannef*, 11/207 (22010).

⁶² Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd İbn Hazm, *el-Muballâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ibtisâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424), 8/212.

⁶³ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b Ahmed b Sehl Serahsi, *el-Mebsut*. (Beyrut: nşr. Hâlîl Muhyiddîn el-Meyyis, 1414), 7/150.

⁶⁴ Abîde'nin furû-i fikh ve usulü fıkha dair görüşleri için bk. Okur, "Abîde Es-Selmânî ve Fıkıhçılığı", 1395 vd.

literatüründe onun görüşlerine dair çok az bilgi günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca bu görüşlerin bir kısmının ona nisbeti tartışmalıdır.⁶⁵

4. Hadis İlmindeki Yeri

4.1. Sünnet Anlayışı

Abîde'nin herhangi bir mesele ile karşılaştığında önce Kur'ân'a, sonra sünnete, sonra ashâbın uygulamasına baktığı, gerektiğinde kıyas ve diğer delilleri kullanarak hüküm verdiği bilinmektedir. Onun bir konuda nas varsa re'y ve kıyastan kaçınıp öncelikle nasla amel ettiği nakledilmektedir. Aynı zamanda onun hakkında bilgi sahibi olmadığı meselelerde söz söylemekten çekindiği de belirtilmektedir.⁶⁶ Talebesi İbn Sîrîn, Abîde'ye bir âyetin tefsirini sorduğunda ona şöyle cevap vermiştir "Sana takvaya sarılmanı ve mutedil olmanı tavsiye ederim. Şüphesiz Kur'ân'ın kendilerine nazil olduğu kimseler (ashap) artık yoklar."⁶⁷ Abîde bu cevabıyla âyetin tefsiri konusunda en önemli kaynaklardan biri olan ashâbın hayatta olmadığını ve konuyla ilgili onlardan bilgi alma imkânı kalmadığını belirtmek istemiştir.

Öte yandan Abîde'nin sünnete ittiba hususunda gayretli olduğu görülmektedir. İbn Sîrîn bir gün akşam namazının son rekâtına yetişmiş ve kaçırıldığı rekatları nasıl kılacağını sormuş, bunun üzerine Abîde şöyle cevap vermiştir: "Sünnete uymak en hayırlı olandır. Yetiştğin rekâtı kıl, kaçırıklarını tamamlama..."⁶⁸

Sünnete ittiba hususunda titiz olan Abîde'nin sünnette yeri olmayan bir uygulamayla karşılaştığında hemen tepki gösterdiği nakledilmektedir. Nitekim Muâviye'nin (öl. 60/680) valisi Ziyâd (öl. 53/673), içerisinde Abîde'nin de bulunduğu bir cemaate namaz kıldırması, selam verince yüksek sesle 'Lâ ilâhe illallah' demişti. Bunun üzerine Abîde, "Bu adama ne oluyor? Allah bu bid'atçı yaygaracıya lanet etsin!"⁶⁹ diyerek tepki göstermiştir.⁷⁰ O, bid'atı işleyen kimsenin konumuna ve kendisiyle ilgili bir tehdit durumuna bakmaksızın tavrını ortaya koymuştur.

4.2. Hadislerin Yazılması Konusuna Bakışı

Abîde'nin ismi hadis tarihinde genellikle hadislerin yazılmasına karşı çıkan şahsiyetler arasında zikredilmekle birlikte o hadisleri yazmış ve kayıt altına almıştır. Nitekim İbn Mes'ûd'un görüş, rivâyet ve fetvalarını yazan ashâbı içinde onun da ismi geçmektedir.⁷¹

⁶⁵ Okur, "Abîde Es-Selmânî ve Fıkıhçılığı", 1394-1395.

⁶⁶ İbn Ebi Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/136.

⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/423.

⁶⁸ Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 2/230 (3183).

⁶⁹ Abîde'nin benzer bir duruma aynı şekilde tepki göstermiştir. bk. Ebu Bekir Muhammed b. Halef Vekî', *Abbâru'l-kudât*, thk. Abdulaziz Mustafa el-Merâğî (Beirut: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1947), 2/402..

⁷⁰ Abîde'nin bu tavrının görünen sebebi sünnete muhalefet olmakla birlikte önceleri Hz. Ali'nin yanında yer alan Ziyâd'ın daha sonra Muâviye tarafına geçmesine duyulan tepkinin de bunda etkisi söz konusu olabilir. Ziyâd hakkında bilgi için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/98; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 9/162-209; İrfan Aycan, "Ziyâd b. Ebîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/480-482.

⁷¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmu'l-Muvakkî'in*, 16.

Kaynaklarda onun hadislerin yazılmasına karşı olduğuna dair bilgiler yer almaktadır.⁷² İbrahim en-Nehaî'nin naklettiğine göre kendisi, içinde fıkhi meselelerin bulunduğu yazı malzemesiyle Abîde'ye geldiğinde, “Onları yok et İbrahim! Onları yok et!” demiştir.⁷³ Bu rivâyeti, Abîde'nin rivâyet ve fetvaları yazıya geçirmekten hoşlanmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Başka bir rivâyete göre Abîde es-Selmânî, ölmeden önce kitaplarının getirilmesini istemiş ve onları imha etmiştir.⁷⁴ Onun, kitaplarının imha edilmesini yahut yakılmasını vasiyet ettiği de kaydedilmektedir.⁷⁵ İlk dönemlerde yaygın olan kitap imha geleneği, yazının yeterince gelişmemiş olmasına bağlı olarak kitapların ehil olmayanların eline geçip metnin yanlış okunması, kelime veya cümlelerin hatalı aktarılması veya tahrif edilmesi endişesine dayanmaktaydı.⁷⁶ Nitekim İbn Sa'd'ın (öl. 230/845) naklettiğine göre Abîde, ölmeden önce kitaplarının imha edilmesi gerekçesini, “Benden sonra birileri gelir ve bu kitaplardakini yerinde kullanmayıp onları zayi eder”⁷⁷ şeklinde açıklamıştır. İbn Sîrîn, hocası Abîde'ye, “Sizden dinlediklerimi yazabilir miyim?” diye sorduğunda “Hayır!” cevabını almış, “Peki, içinde hadislerin yazılı olduğu bir kitap bulursam okuyabilir miyim?” diye sorduğunda da yine hocası “Hayır!” demiştir.⁷⁸ Bütün bu rivâyetler onun, yukarıda işaret ettiğimiz gerekçelerden dolayı hadislerin yazılmasına karşı olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan Abîde'nin duruma göre hadis yazımıyla ilgili esnek davrandığı da görülmektedir. Nitekim İbn Sîrîn, bazı hadisleri yazılı olarak Abîde'ye götürmüş ve ona sormuş,⁷⁹ Abîde bu duruma tepki göstermemiştir. Bu rivâyetten anlaşıldığına göre o, gerekli durumlarda hadisleri yazmış ve yazılmasına müsaade etmiştir. Keza Abîde hadisleri ezberleme ve kayıt altına alma gerekçesiyle yazmış, daha sonra bunları imha etmiştir. Onun genel tutumu, hadislerin yazılmaması şeklindedir.

4.3. Hadisi Resûlullah'tan (s.a.s.) Duyduğuna Dair Yemin Ettirme Meselesi

Tarih boyunca Müslümanlar hadis ve sünnetin korunması için çaba sarf etmişler ve bu hususta bir takım kural ve yöntemler geliştirmişlerdir. Genel manada hadis usulü olarak adlandırılan bu prensiplerin nüveleri ashâb-ı kirâm tarafından ortaya konulmuştur. Hz. Ömer'in hadis nakledenlere onu kimden duyduklarını sorması ve hadiseye şahit araması,⁸⁰

⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/214.

⁷³ Ebû Süleyman Hamd b Muhammed b İbrâhîm Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs* (Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1982), 3/25.

⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/214; İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/140.

⁷⁵ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/140.

⁷⁶ Konuyla ilgili bilgi için bk. Ahmet Yücel, *Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 35-42.

⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/214; İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/140.

⁷⁸ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/139.

⁷⁹ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/140.

⁸⁰ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. 'İzzuddîn Dalî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), “İsti'zân” 3.

Hiz. Ali'nin hadis nakledenlere yemin ettirmesi⁸¹ gibi uygulamalar isnad anlayışının çekirdeğini oluşturmuştur.⁸²

Kaynaklarda hadisin doğruluğunu tespit için Hiz. Ali'nin yemin ettirdiğine dair rivâyetler yer alırken, naklettiği bir hadisten dolayı Abîde es-Selmânî'nin Hiz. Ali'ye yemin ettirdiği kaydedilmektedir.⁸³ Birçok kaynakta zikredilen bu hâdise, Hâricilerle yapılan savaştan sonra vuku bulmuştur. Kûfe hilafet merkezi olduktan sonra Hiz. Ali ile uzun süre beraber bulunan Abîde es-Selmânî, onunla Medâin'e gitmiş ve Hâricilere karşı Nehrevan Savaşına katılmıştır.⁸⁴ Yapılan savaşta Hâricileri bertaraf eden Hiz. Ali, onların içerisinde vücuduna oranla elleri kısa ve başkaca fiziksel özellikleri olan birisini tarif ederek bulunup kendisine getirilmesini istemiş. Daha sonra bu kişi bulunarak Hiz. Ali'ye getirilince Hiz. Ali orada bulunanlara bir konuşma yapmıştır.⁸⁵ Bu konuşmasında Hiz. Ali, Nehrevan Ehlinden (Hâricilerden) bahsedip⁸⁶ şöyle demiştir:

“Onlar içerisinde eli kısa olan birisi vardır. Şayet şıarmayacağınızı bilseydim şüphesiz Peygamber'i Muhammed'in (s.a.s.) diliyle onları öldürmenin faziletine dair Allah'ın vadettiklerini size anlatırdım.”⁸⁷

Bunun üzerine Abîde es-Selmânî kalkıp Hiz. Ali'ye:

-“Ey Müminlerin emiri! Kendisinden başka ilah olmayan Allah adına söyle! Sen gerçekten bu hadisi Hiz. Peygamber'den (s.a.s.) mi duydun?” O da:

-(Üç defa) “Evet. Kendisinden başka ilah olmayan Allah adına yemin ederim ki, evet.” diye cevap verdi.”⁸⁸

Bazı rivâyetlerde Abîde'nin bu hadisi naklederken üç defa yemin ettiği ayrıca Hiz. Ali'nin de rivâyeti aktarırken üç defa yemin ettiğini aktardığı belirtilmektedir.⁸⁹

Bu olaya hadis tarihi açısından bakıldığında Hiz. Ali'nin muhataplarından hadisin tespiti için yemin talep ettiği gibi kendisinden de hadisi Hiz. Peygamber'den (s.a.s.) duyduğuna dair yemin etmesi istenmiştir. Ayrıca yaygın ve genel bir uygulama olmasa da hadisi duyduğuna dair yemin ettirme uygulamasının tabiîn döneminde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

⁸¹ Süleyman b. el-Eş'as Ebu Dâvud, *Sünen*, thk. Yâsir Hasen v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), “Vitr” 26; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. İzzeddin Dâli v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), “Tefsir” 4.

⁸² Raşit Küçük, “İsnad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/155.

⁸³ Birçok kaynak tarafından kaydedilen rivâyetler arasında lafız farklılıkları bulunmakla birlikte muhteva aynıdır. Hadisin geçtiği kaynaklar için sonraki dipnotlara bakılabilir.

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/422.

⁸⁵ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk, *Muşannef* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403), 10/149 (18652).

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Müşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/236 (904).

⁸⁷ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 10/149 (18652).

⁸⁸ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 10/147; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, thk. Yâsir Hasen vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2016), “Zekat” 156 (1066); Ebu Dâvud, “Sünnet” 31 (4770); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, 8/295 (16700).

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/446 (1332).

Abîde'nin Hz. Ali'den yemin etmesini istemesi, ona güvenmemesinden değil, taaccübünden olmalıdır.

4.4. İsnadlar İçindeki Yeri

Abîde es-Selmânî'nin isnadlar içinde özellikle de Kûfe menşeli olanlarda önemli bir yeri bulunmaktadır. İbn Mes'ûd'un ders halkasındaki seçkin talebeleri arasında bulunması ve Hz. Ali ile uzun süren birlikteliği ona isnadlar içinde ayrıcalıklı bir mevki kazandırmıştır. Talebeleri içinde Alkame, Şa'bî, İbn Sîrîn, Ebû İshâk es-Sebî'î gibi hadis hafızlarının bulunması bunun önemli bir göstergesidir.

Abîde'den en çok rivâyette bulunan talebesi İbn Sîrîn'dir.⁹⁰ İbn Sîrîn ilim tahsili için Basra'dan Kûfe'ye geldiğinde önce Kâdî Şüreyh'in halkasına dahil olmuş daha sonra Abîde'nin Şüreyh'ten daha bilgili olduğu kanaatine varınca Şüreyh'in meclisini terk etmiştir.⁹¹ İbn Sîrîn, Abîde kanalıyla Hz. Ali'den daha çok fikhî konuları rivâyet etmiş olup onun rivâyet ettiği hadislerin tamamı İbn Sîrîn→Abîde →Hz. Ali isnadıyladır.⁹²

Kendisinden çok rivâyette bulunan bir diğer talebesi de İbrahim en-Nehaî'dir. Nehaî, Kûfe ekolünün en önemli isimlerindedir. Ebû Hanîfe'nin mezhebi, hocası Hammâd b. Ebû Süleyman kanalıyla İbrahim en-Nehaî'ye, oradan da İbn Mes'ûd'a dayanmaktadır. Hatîb Bağdâdî'nin tespitine göre, İbrahim en-Nehaî'nin Abîde'den rivâyet ettiği -biri hariç- bütün hadisler İbn Mes'ûd'a dayanmaktadır.⁹³ İbrahim en-Nehaî'nin Abîde'den birçok rivâyeti bulunmasına rağmen Ebû Hanîfe→Hammâd (veya başka bir râvî)→ İbrahim→Abîde tarihiyle Ebû Hanîfe'ye ulaşan bir hadise rastlanmamıştır.

Abîde es-Selmânî'nin diğer önemli iki râvisinden biri; *medâr-ı esâmî*⁹⁴ olan Ebû İshâk es-Sebî'î,⁹⁵ diğeri de Ehl-i Hadisin öncülerinden sayılan Âmir eş-Şa'bî'dir.⁹⁶ Abîde'nin rivâyetleri Kûfe'de çoğunlukla İbrahim Nehaî, Ebû İshâk es-Sebî'î ve Âmir eş-Şa'bî gibi öğrencileri tarafından aktarılmıştır.⁹⁷

Abîde kanalıyla gelen rivâyetler çeşitli hadis kaynaklarında yer almıştır. Bu kaynaklardan biri de İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'idir. Kûfeli bir muhaddis olan İbn Ebû Şeybe, onun

⁹⁰ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 1/40.

⁹¹ Hasen b. Abdîrahmân er-Râmehurmûzî, *el-Muḥaddis ü'l-fâşıl beyne'r-râvî ve'l-râz*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1971), 241.

⁹² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/423.

⁹³ Hatîb Bağdâdî, Abîde'nin şahsi görüşlerini de bu rivâyetlerden istisna etmektedir. bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/422.

⁹⁴ Ali b. Medîni, "Araştırmalarım sonucunda hadis ilminin dönüp-dolaşım neticede altı kişiye inhisar ettiğini gördüm." diyerek şehirlere göre bu isimleri saymış, Ebû İshâk es-Sebî'î'yi 'A'meş'le birlikte Kûfe isnadları içinde zikretmiştir. Bilgi için bk. Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, 36-37.

⁹⁵ Ebû İshâk es-Sebî'î ile bilgi için bk. Mehmet Ayhan, *Ebu İshak es-Sebî'î ve Hadis* (İstanbul: Hacegan Akademi Kitaplığı, 2012).

⁹⁶ Şa'bî'nin hayatına tahsis edilmiş önemli bir çalışmada hocaları arasında Abîde es-Selmânî'ye yer verilmemesi dikkat çekmektedir. bk. Hüseyin Kahraman, *Ehl-i Rey Yurdu Kufe'de Özgün Bir Hadis Alimi Amir eş-Şa'bi* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 151-152.

⁹⁷ Kûfe'de ilk üç asırda hadisi konu edinen kıymetli bir çalışmada Ehl-i hadis, Ehl-i Rey veya Kûfe'li râviler arasında Abîde'ye yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. bk. Hüseyin Kahraman, *Kûfe'de Hadis İlk Üç Asır* (Bursa: Emin Yayınları, 2006), 198-219, 241-301.

kanalıyla gelen rivâyetlere genellikle üç râvi vasıtasıyla ulaşmıştır. Misal olarak şu isnadlar zikredilebilir:

İbn Ebû Şeybe→Vekî→İbn Avn→İbn Sîrîn→Abîde⁹⁸

İbn Ebû Şeybe→İbn Uleyye→Eyyûb→Muhammed (İbn Sîrîn)→Abîde⁹⁹

İbn Ebû Şeybe→Abdurrahim b. Süleyman→Eş'as→İbn Sîrîn→Abîde¹⁰⁰

İbn Ebû Şeybe→Yezîd b. Hârûn→Hişâm b. Hassân→Muhammed (İbn Sîrîn)→Abîde.¹⁰¹

4.4.1. Esahhu'l-Esânîd İçinde Yer Alması

Birçok açıdan incelenen isnadlar en sahih ve en zayıf oluşu bakımından değerlendirilmeye tabi tutulmuş, senedindeki râvileri en güvenilir olanlarına *esabbü'l-esânîd*, en zayıf olanlarına da *evbe'l-esânîd* denilmiştir. En sahih isnadlar âlimlere göre farklılık gösterebileceği gibi herhangi bir sahâbîye veya bölgeye nisbetle de değişebilmektedir.¹⁰²

Hadis usulü kaynaklarında Abîde es-Selmânî kimi zaman mutlak olarak esahhu'l-esânîd içerisinde zikredilmekte kimi zaman ise Hz. Ali'ye ulaşan en sahih isnadlar arasında kaydedilmektedir.¹⁰³ Kaynaklarda esahhu'l-esânîd olarak İbn Sîrîn→Abîde es-Selmânî→Ali b. Ebû Tâlib tariki zikredilmektedir.¹⁰⁴

Abîde'nin içinde bulunduğu yukarıda zikrettiğimiz tarikler, aralarında Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848), Ali b. el-Medîni, İbn Ebû Şeybe (öl. 235/850), İshak b. Râhûye (öl. 238/853), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Amr b. Ali el-Fellâs (öl. 249/864) ve Buhârî'nin (öl. 256/870) de bulunduğu âlimler tarafından esahhu'l-esânîd kabul edilmiştir.¹⁰⁵

Hadis usulü kaynaklarında Abîde es-Selmânî tariki en güvenilir isnadlar arasında zikredilmekle birlikte *Sahîbân*'da bu isnadla zikredilmiş çok az rivâyet yer almıştır. Nitekim Zehebî, Fellâs'ın, "İsnadların en sahihi İbn Sîrîn→Abîde→Ali tarikidir" sözünü naklettikten

⁹⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 5/347 (8176).

⁹⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 2/500 (2773).

¹⁰⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 20/318 (37841).

¹⁰¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 20/384 (37972).

¹⁰² Osman b. Abdîrrahman İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nûreddîn 'İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 15-16; Küçük, "İsnad", 23/158.

¹⁰³ Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rîfetu 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Ma'zem Huseyn (Beyrut: Dâru İhyâ'l-'Ulûm, 1998), 54; Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'İlmi'r-rivâye*, thk. Ebû 'Abdullâh es-Sevrakî - İbrâhîm Hâmî el-Medenî (Medine: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, ts.), 397; Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Abdurrahmân Taqıyyuddîn İbnü's-Salâh, *Mukaddime ('Ulûmü'l-hadîs)*, thk. Nûreddîn 'İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406), 15-16; Ebu Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Taqrîb ve't-teysîr li-ma'rîfeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Muhammed 'Osmân el-Huş (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1985), 25; Hâfız Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fî tawdîhi nuhbeti'l-fiker*, thk. Nûreddîn 'İtr (Dımaşk: Matba'atu's-Sabâh, 2000), 72.

¹⁰⁴ Bazı âlimler bu isnadla hadisi İbn Sîrîn'den nakledenler olarak Eyyûb es-Sahtiyânî (öl. 131/749) veya Abdullah b. Avn'ı da (öl. 151/768) zikretmişlerdir. bk. İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 16. Bu durumda esahhu'l-esânîd Eyyûb es-Sahtiyânî→İbn Sîrîn→Abîde es-Selmânî→Ali b. Ebû Tâlib veya Abdullah b. Avn→İbn Sîrîn→Abîde es-Selmânî→Ali b. Ebû Tâlib şeklinde olur.

¹⁰⁵ Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rîfetu 'ulûmi'l-hadîs*, 54; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'İlmi'r-rivâye*, 397; İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, 15-16; Ahmet Yücel, "Silsiletü'z-Zehab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/209.

sonra bu isnadın İbrahim→Alkame→İbn Mes'ûd ve Zühri→Sâlim→Babası (İbn Ömer) tariklerinden daha kuvvetli olsa da onlardan daha üstün olamayacağını belirtmiştir. Zehebî'nin buradaki *üstünlükten* kastını işlevsellik yahut yaygınlık olarak anlamak daha doğru olacaktır. Zira Zehebî bunun sebebi olarak son iki isnadla (İbn Mes'ûd ve Zühri) *Sabîhân*'da nakledilen birçok hadis bulunduğunu ancak ilk isnadla (İbn Sîrîn→Abîde→Ali) *Sabîhân*'da sadece bir hadisin mevcut olduğunu zikretmiştir.¹⁰⁶ Zehebî ayrıca Buhârî'de bu isnadla mevkuf bir rivâyet¹⁰⁷ daha bulunduğunu, Müslim'de ise bir başka hadisin¹⁰⁸ yer aldığını kaydetmiştir.¹⁰⁹ Mezkûr isnad *Sünen-i Erba'a*'da da sınırlı sayıda yer almıştır. Bu isnadla yapılan rivâyetler en çok Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almış ve toplamda 9 hadis kaydedilmiştir.¹¹⁰

En güvenilir isnadlardan biri olan İbn Sîrîn→Abîde→Ali tarikiyle nakledilen hadislerin çoğu *musannef* türü eserlerde yer almıştır. Yaptığımız taramada Ma'mer b. Râşid'in (öl. 153/770) *el-Câmi'* adlı eserinde bu tarikle 2, Abdürrezzâk'ın *el-Muşannef*'inde 19 ve İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'inde ise 7 hadis kaydedilmiştir. Abdürrezzâk'ın *el-Muşannef*'inde Abîde'den toplam 80 rivâyet (merfû, mevkuf, maktu), İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'inde 59 rivâyet kaydedilmiştir. Abîde'nin yer aldığı en güvenilir isnadlar bakımından iki *muşannefi* kıyasladığımızda Abdürrezzâk'ın eserinde yer alan rivâyet sayısı İbn Ebû Şeybe'ye nispetle hayli yüksektir.

Öte yandan bu isnadın gündeme gelmesiyle ilgili bir diğer önemli konu Hz. Ali'ye nispet edilen bilgilerin güvenilirliği meselesidir. İlk dönemlerden itibaren Hz. Ali'ye ait görüşlerin sıhhati tartışma konusu olmuştur. İsnadın ne zaman başladığıyla ilgili görüşlerine sıkça atıf yapılan İbn Sîrîn de bu durumdan şikâyet etmiş ve çağdaşı Ebû Ma'ser'e (öl. 117/736) sitemde bulunarak "Hz. Ali'den çok sayıda yaptığınız rivâyetleri kabul etmiyorum" demiştir.¹¹¹

Son dönem araştırmacılarından Muhammed Hüseyin ez-Zehbî'ye göre (öl. 1977) Şia'nın aşırı grupları Hz. Ali'nin tefsirle ilgili rivâyet ve görüşlerini tahrif etmiş, haddinden fazla sevgi ve mezhep taassubundan dolayı Hz. Ali'ye ait olmayan birçok görüşü ona izafe etmiş ve bu şekilde birçok mevzu rivâyet ortaya çıkmıştır. Böylelikle Hz. Ali'ye ait sahih

¹⁰⁶ Hadis için bk. Buhârî, *Sabîh*, "Fezâilu's-sahabe" 9.

¹⁰⁷ Buhârî, *Sabîh*, "Vudû" 33.

¹⁰⁸ Hadis için bk. Müslim, "Zekat" 155 (1065).

¹⁰⁹ Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nubelâ*, 4/40, 41.

¹¹⁰ Misal olarak şu hadisleri zikredebiliriz: "Hendek Savaşında Resûlullah (s.a.s.) müşriklere şöyle beddu etti. 'Güneş batıncaya yahut neredeyse batmak üzere olduğu bir vakte kadar bizi orta namazdan alıkoydular. Allah onların 'karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun!' "Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/287 (994), " Hz. Ali şöyle nakletmektedir: Fâtıma un öğütmeden dolayı ellerinin kabarmasından dolayı bana şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in huzuruna (s.a.s.) geldik. Ben: 'Ey Allah'ın peygamberi! Fâtıma un öğütmeden dolayı ellerinin kabarmasından şikâyetinde bulunmakta ve sizden bir hizmetçi talep emekte' dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdular: Size hizmetçiden daha hayırlı olanı göstereyim mi? Bize, uyuyacağımız zaman otuz üç defa (sübhânallah), otuz üç defa (elhamdülillah) ve otuz dört defa (Allahü Ekber) dememizi emretti (tesbih, tahmid ve tekbir)." Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/287 (994), ayrıca *Hadisi Resûlullah'tan (s.a.s.) Duyduğuna Dair Yemin Ettirme Meselesi* başlığında zikrettiğimiz Hâricilerle ilgili hadisi Abîde'nin yemin ederek naklettiği ve Hz. Ali'nin de aynı şekilde yaptığına dair rivâyet de İbn Sîrîn→Abîde→Ali tarikiyle nakledilenler arasındadır. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/446 (1332).

¹¹¹ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/141.

rivâyetler oldukça azalmış, sadece belirli kanallardan gelen rivâyetlere itibar edilmiştir. Bu kanallardan biri de Abîde es-Selmânî'ye aittir. Hz. Ali'nin tefsirle ilgili görüşleri en sahih bir biçimde onun kanalıyla gelmiştir. Hüseyin Zehebî'ye göre bu isnad Buhârî¹¹² ve diğer kaynakların eserlerine aldıkları Hişâm →İbn Sîrîn→Abîde→Ali tarikidir.¹¹³

Sonuç

İbn Mes'ûd'un ashâbından ve Kûfe mektebinin önde gelen şahsiyetlerden biri olan Abîde es-Selmânî fikhî birikimi yanında hadis ilminde de önemli bir konumdadır. Kûfe'ye kadı olarak tayin edilen Abîde Ehl-i Hadis arasında önemli bir yere sahiptir.

Müctehid ashâb arasında zikredilen Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ud'dan istifade eden Abîde'nin herhangi bir mesele ile karşılaştığında Kur'ân'a, sünnete ve ashâbın uygulamasına baktığı, gerektiğinde kıyas ve diğer delilleri kullanarak hüküm verdiği görülmüştür.

Hadis tarihinde hadis yazımına karşı çıkanlar arasında zikredilen Abîde'nin, elimize ulaşmadığı için muhtevası ve tasnifi ile ilgili bilgi sahibi olamadığımız bir kitabının bulunduğu ve bunu ölmeden önce imha ettiği bilinmektedir. Abîde, hadislerin ezberlenmesi maksadıyla yazıya müsaade etmiş ancak genel tavır olarak hadis yazımına karşı çıkmıştır. Onun rivâyet ve fetvalarının akranı olan diğer râviler kadar kaynaklara intikal etmemesi, yazıya karşı duruşundan kaynaklanmış olmalıdır.

Daha çok *musannef* türü eserlerde yer bulan Abîde'nin görüş ve rivâyetleri çoğunlukla onun en önemli talebesi olan İbn Sîrîn tarafından kaynaklara intikal ettirilmiştir. Bu anlamda onun ilmî mirası, ders halkası olarak Kûfe'de değil, Basra'da sürdürülmüştür. Nitekim isnadlarda da bu durum açıkça görülmektedir.

Öte yandan İbn Sîrîn→Abîde es-Selmânî→Ali b. Ebû Tâlib tariki esahhu'l-esânîd olmasına rağmen bu isnadla gelen rivâyetler sayıca azdır. Rivâyetlerinin az oluşu ayrıca kadılık yapmasına ve daha çok fikhî meselelerle ilgilenmesine bağlanabilir.

Diğer taraftan mezkûr isnadla ilgili bir diğer önemli konu Hz. Ali'ye nispet edilen bilgilerin güvenilirliğidir. İlk dönemlerden itibaren Hz. Ali'ye ait görüşlerin sıhhati tartışma konusu olmuştur. Şîa'nın aşırı grupları mezhep taassubundan dolayı Hz. Ali'ye ait olmayan birçok görüşü ona izafe etmiş ve bu şekilde birçok mevzu rivâyet ortaya çıkmıştır. Böylelikle Hz. Ali'ye ait sahih rivâyetler oldukça azalmış, sadece belirli kanallardan gelen rivâyetlere itibar edilmiştir. Bu kanallardan biri de Abîde es-Selmânî'ye aittir. Hz. Ali'nin tefsir ve diğer konularla ilgili görüşleri en sahih bir biçimde onun kanalıyla gelmiştir. Hz. Ali'nin tefsir ve diğer konulardaki rivâyetlerinin Şîi kaynaklarla mukayese edilerek ortaya çıkarılması da önem arz etmektedir. Böylelikle Abîde özelinde Şîi literatürle Sünnî literatürü mukayese imkânı doğmuş olacaktır.

¹¹² Mezkûr isnadla geçen hadis için bk. Buhârî, *Sahîh*, "De'avât" 58.

¹¹³ Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-müfessirun* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1985), 1/68.

Keza isnadlar içerisinde özellikle Kûfe isnadlarında önemli bir konumu bulunan Abîde'nin rivâyetleri, Kûfe ekolünün önemli isimlerinden İbrahim en-Nehâî, Ehl-i Hadisin öne çıkan şahsiyetlerinden Âmir eş-Şa'bî ve Ebû İshâk es-Sebi'î tarafından sonraki nesillere aktarılmıştır. Abîde'nin Kûfe isnadları içerisindeki yerini ortaya koymak için tüm rivâyetlerinin tespit edilip bunların bir analizi yapılmalıdır. Bu tespit, tâbîî dönemi Kûfe ve çevresinin isnad ağının netleşmesine de katkı sağlamış olacaktır.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Muşannef*. thk. Habîburrahmân el-'Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsted*. thk. Şu'ayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ali b. el-Medîni, Ebû'l-Hasan 'Alî b. 'Abdullâh el-Ba'srî. *el-İlel*. thk. Muḥammed Muştâfâ el-'Azamî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980.
- Aycan, İrfan. "Ziyâd b. Ebîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/480-482. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Ayhan, Mehmet. *Ebu İshak es-Sebi'i ve Hadis*. İstanbul: Hacegan Akademi Kitaplığı, 2012.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcirdî el-. *es-Sunenu'l-kubrâ*. thk. Muḥammed Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut, 1424.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahîb*. thk. 'Izzuddîn Dalî vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Dârimî, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-. 4 Cilt. Dâru'l-Muğnî, 1412.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. thk. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Muhammed b. Abdillâh. *Ma'rifetu 'ulumi'l-hadis*. thk. Ma'zem Huseyn. Beyrut: Dâru İhyai'l-'Ulûm, 1998.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *el-Kifâye fî 'İlmi'r-rivâye*. thk. Ebû 'Abdullâh es-Sevraķî - İbrâhîm Ḥamdî el-Medenî. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b Muhammed b İbrâhîm. *Ğarîbü'l-hadis*. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1982.
- İbn Abdilberr el-Kurtubî, Ebû Ömer Yûsuf. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*. thk. 'Alî Muḥammed Mu'avviz - 'Âdil 'Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Ömerî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed Züheyr b Harb. *et-Târîhu'l-kebir*. Kahire: el-Fârûkü'l-Hadîse.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdullâh b. Muhammed b. İbrahim. *el-Muşannef*. thk. Muhammed Avvâme. Dâru'l-kible, ts.
- İbn Hacer, Ahmed b Ali el-Askalânî. *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hacer, Ebu'l-Faḍl Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî. *Takrîbü't-Tebzîb*. Haleb: Dâru'r-Reşid, 1988.
- İbn Hacer, Hâfız Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İşâbe fî temyîzi's-sabâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer, Hâfız Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nüzbetü'n-naẓar fî tavihi nubbeti'l-fiker*. thk. Nûreddîn 'Itr. Dımaşk: Matba'atu's-Sabâh, 2000.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd. *el-Muhallâ bi'l-âsar fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihisâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr Şemsuddîn. *İ'lâmu'l-Muavķî'n an Rabbi'l-Âlemîn*. thk. Muḥammed 'Abdusaelâm İbrahim. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Dâru'l-Fikr, 1986.
- İbn Sa'îd, Ebû Abdullâh Muhammed b Sa'îd b. Menî. *et-Tabakât*. thk. 'Alî Muḥammed 'Omer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421.
- İbnu's-Salâh, Osman b. Abdîrrahman. *'Ulûmu'l-hadis*. thk. Nûreddîn 'Itr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- İbnü's-Salâh, Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Abdurrahmân Taķıyyuddîn. *Muḥaddime ('Ulümü'l-hadis)*. thk. Nûreddîn 'Itr. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1406.
- Iclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. 'Abdullâh el-Kûfî el-. *es-Sıķât*. thk. 'Abdul'alîm 'Abdul'azîm el-Bestevî. Medine, 1405.

- Kahraman, Hüseyin. *Ehl-i Rey Yurdu Kuşe'de Özgün Bir Hadis Alimi Amir eş-Şa'bi*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.
- Kahraman, Hüseyin. *Kâfe'de Hadis İlk Üç Asır*. Bursa: Emin Yayınları, 2006.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Rivayetinde Bağlam Sebebi İradî'l-Hadis*. Klasik, 2020.
- Küçük, Raşit. "İsnad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/154-159. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Maden, Ömer Faruk. *Hicri II. Asır Ehl-i Hadîs hâkaları (Basra Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. thk. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2016.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-. *et-Taqrîb ve't-teysîr li-marîfeti süneni'l-beşri'n-nezîr*. thk. Muhammed 'Osmân el-Huş. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1985.
- Okur, Hüseyin. "Ehl-i Rey'in İlk Temsilcilerinden: Abîde Es-Selmânî ve Fıkıhçılığı". *12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi*, 1390-1405.
- Râmehurmu'zî, Hasen b. Abdirrahmân er-. *el-Muḥaddis_ü'l-fâşil beyne'r-râvî ve'l-vâî*. thk. Muhammed Accâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1971.
- Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-. *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*. 29 Cilt. Beyrût, 1420.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüelimme Muhammed b Ahmed b Sehl. *el-Mebsut*. 30 Cilt. Beyrut: nşr. Halîl Muḥyiddîn el-Meyyis, 1414.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa et-. thk. 'Izzuddîn Dali vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Vekî', Ebu Bekir Muhammed b. Halef. *Abbâru'l-keudât*. thk. Abdulaziz Mustafa el-Merâğî. Beyrut: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1947.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs İstulâhlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Yücel, Ahmet. "Silsiletü'z-Zeheb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/208-209. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-. *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1985.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed b. ez-. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*. thk. Su'ayb el-Arnâvut. 25 Cilt. Mu'essesetu'r-Risale, 1405.
- Zûman, Eymân bintü Abdurrahmân ez-. *Akvalü Abîde es-Selmânî fi't-tefsîr*. Câmî'atu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Külliyyetü Usûlid-'d-dîn, Yüksek Lisans Tezi, 1434.